

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 373.5:331.4

DOI: 10.37026/2520-6427-2023-114-2-121-126

Микола ЛЮШИН,

кандидат педагогічних наук,
методист кабінету освітнього адміністрування
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-1523-6529
e-mail: m-ljushyn@ukr.net

ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. Актуалізовано питання дотримання безпечних умов навчання та праці у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) та російською військовою агресією проти України.

Схарактеризовано інструменти формування основ безпеки життєдіяльності учнів закладів загальної середньої освіти. Акцентовано увагу на змістовій основі сформованої нами збірки роз'яснювальної інфографіки «Абетка безпеки в закладах освіти». Як дієвий інструмент превентивної освіти розглянуто окремі посібники серії «Я досліджую світ професій». У фокусі формування компетентностей безпеки розкрито контент «Абетки з безпеки школяра середньої школи», підготовленої Департаментом комунікації Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України.

Встановлено, що запропоновані інструменти

створення основ безпеки життєдіяльності відзначаються багатоаспектністю, потенційністю, адаптивністю та прогностичністю щодо організації якісної превентивної освіти, сприяють формуванню компетентностей безпеки учасників освітнього процесу, їхній позитивній мотивації на безпечний спосіб життя.

На рівні перспектив подальших наукових пошуків виокремлено інтеграцію інструментів формування основ безпеки життєдіяльності у навчальний процес через взаємозв'язки змістових ліній та освітніх галузей.

Ключові слова: абетка безпеки, безпека життєдіяльності, безпечне освітнє середовище, безпечний спосіб життя, інфографіка, компетентності безпеки, надзвичайна ситуація, превентивна освіта.

Mykola LIUSHYN,

PhD in Pedagogical Sciences,
Methodist of the Education Administration Office,
Rivne Regional Institute
of Postgraduate Pedagogical Education,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1523-6529
e-mail: m-ljushyn@ukr.net

FORMING TOOLS FOR THE BASICS OF LIFE SAFETY IN THE GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The issue of compliance with safe conditions of study and work in connection with the spread of the coronavirus disease (COVID-19) and Russian military aggression against Ukraine has been updated. The formation of the basics of life safety is defined as a specially directed activity of teachers to provide pupils with a set of

knowledge about the rules of a person's safe stay in natural, man-made, and social environments, and in various life situations.

The forming tools for the basics of life safety for general secondary education institutions pupils have been characterized. Attention is focused on the educational

opportunities of the explanatory infographics collection «Safety Alphabet in Educational Institutions» created by us. The collection contains 10 thematic headings related to safety rules, pre-medical assistance and informational and psychological-pedagogical support during war and emergencies. As an effective tool of preventive education, the manuals of the «I explore the world of professions» series, developed as part of the all-Ukrainian experiment «Professional Orientation in the New Ukrainian School», have been considered. The content of the «Safety Alphabet for a Secondary School Student» prepared by the Department of Communication of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine has been disclosed in the focus of the security competencies formation.

It was established that the proposed tools for creating the basics of life safety are characterized by multifacetedness, potential, adaptability, and prognosticity regarding the organization of quality preventive education. They contribute to the safety competencies formation of the educational process participants, their positive motivation for a safe lifestyle, prevention, and countermeasures against negative safety phenomena.

The integration of the formation tools for the basics of life safety in the educational process through the interrelationships of content lines and educational branches has been singled out at the level of prospects for further scientific research.

Key words: safety alphabet, life safety, safe educational environment, safe lifestyle, infographics, safety competencies, emergencies, preventive education.

Постановка проблеми. Упродовж усієї історії свого існування людство завжди прагнуло дбати про безпеку. Нині механізми гармонійної взаємодії людини і природи, людини і техніки, людини і суспільства все частіше порушуються, що призводить до появи багатьох нових небезпек для нормальної життєдіяльності. Зокрема, суспільство зазнає значних людських втрат, збитків від аварій, катастроф, стихійних лих тощо. Забезпечення екологічної, техногенної та соціальної безпеки стає однією з головних проблем держави.

За умов сучасних викликів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), воєнними діями в Україні внаслідок російської агресії, актуалізується питання дотримання безпечних умов навчання та праці. Все більш значущою та необхідною стає потреба у формуванні знань із безпеки життєдіяльності як імперативу стійкого і безпечного життя. Одним зі шляхів виконання цього завдання є організація системи загального комплексного та безперервного навчання з безпеки життєдіяльності. Певні кроки в цьому напрямі вже зроблено. Так, до освітніх програм закладів загальної середньої освіти включено інтегровані курси «Я досліджую світ», «Здоров'я, безпека та добробут», навчальні предмети «Основи здоров'я», «Захист України». Також заклади освіти облаштовують спеціальні укриття, щоб, незважаючи на воєнний стан, учні змогли почуватися в безпеці під час навчального процесу. Крім того, в практиці закладів освіти – створення та функціонування класів безпеки інформаційно-просвітницького напрямку (Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти,

2023), реалізація проєктів, проведення Днів цивільного захисту, уроків із безпеки, інструктажів, тренінгів, конкурсів, інших заходів із підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Безпекові питання в умовах сучасних викликів, зокрема й воєнного стану, є пріоритетом системи національної освіти. Проблему безпеки життєдіяльності дитини / учня досліджували такі науковці, педагоги й експерти з питань освіти, як Я. Бедрій, І. Бех, Т. Воронцова (2022), С. Гвоздій, Л. Карнаух, М. Костюк, О. Кравчук, Л. Малинівська, О. Федоренко, С. Чуткий (2023), А. Юхименко (2008) та ін. Зважаючи на їхні праці, формування основ безпеки життєдіяльності означаємо як спеціально спрямовану діяльність педагогів на надання учням сукупності знань про правила безпечного перебування людини в середовищі – природному, техногенному, соціальному – за різних життєвих обставин. Однак на сьогодні в суспільстві ще не склалося чітке розуміння небезпек життя як явища, спостерігається недостатня обізнаність із засобами реалізації змісту превентивної освіти.

Мета статті – схарактеризувати інструменти формування основ безпеки життєдіяльності учнів закладів загальної середньої освіти в умовах сучасних викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Від володіння знаннями основ безпеки життєдіяльності, ситуацій, в які може потрапити людина, багато в чому залежатиме її життя. Пам'ятаймо, що безпека в житті – це життя в безпеці. Коли свого часу до великого Ейнштейна звернулися з запитанням, чи небезпечна атомна енергія для людства, він відповів: «Не більше ніж коробка сірників, справа тільки в тому, в чиїх руках вона буде» (Юхименко, 2008, с. 149).

Ефективним інструментом формування знань із безпеки життєдіяльності є інфографіка як візуальне представлення інформації або даних. Сформована нами збірка «Абетка безпеки в закладах освіти» (2022) складається із понад двохсот зразків роз'яснювальної інфографіки. Означена збірка інфографіки спрямована на забезпечення розуміння сукупності небезпек, уміння їх попереджувати і запобігати їхньому впливу. У ній розглянуто основні питання «гуманітарного розмінвання» за десятьма блоками:

1. Як діяти в зоні бойових дій.
2. Інфопідтримка під час війни. Цифровий фронт.
3. Інші правила безпеки під час війни.
4. Поводження з підозрілими або вибухонебезпечними предметами (ВНП). Мінна безпека.
5. Як діяти в разі надзвичайної ситуації.
6. Хімічна, радіаційна безпека.
7. Коронавірус. Вірус мавпячої віспи.
8. Домедична допомога.
9. Психолого-педагогічна підтримка.
10. Безпека. Що ще варто пам'ятати.

Включені до абетки правила, поради, рекомендації, вимоги з теми безпечної поведінки допоможуть освітянам творчо та якісно підійти до навчання дітей і молоді вмінню діяти в надзвичайних ситуаціях, сформуванню готовності до надання допомоги тим, хто її потребує під час небезпеки, та привернути увагу до

ведення безпечного способу життя. Зразки інфографіки будуть дієвим засобом навчання насамперед у межах інтегрованих курсів «Я досліджую світ», «Здоров'я, безпека та добробут», навчальних предметів «Основи здоров'я», «Захист України», а також проведення профілактичних та інформаційно-просвітницьких заходів.

Представлений нижче алгоритм дій для вчителів у разі проведення занять та увімкнення сигналів тривоги (див. рис. 1) розроблений Міністерством освіти і науки (далі – МОН) України на основі рекомендацій Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України).

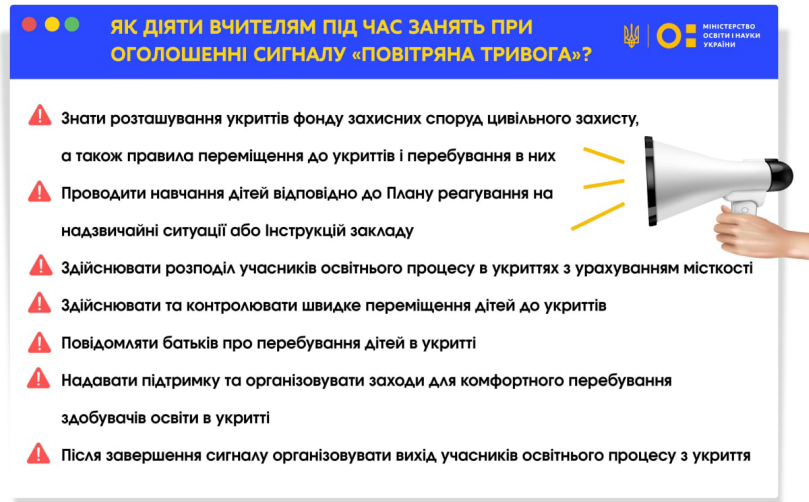

Рис. 1. Як діяти у разі сигналу «Повітряна тривога»: поради вчителям

В абетці подано практичні поради щодо захисту учасників освітнього процесу в умовах війни та надзвичайних ситуацій, зокрема артилерійських обстрілів,

авіаційних ударів, кібератак, мінної небезпеки, аварій, катастроф, екстремальних ситуацій аварійного характеру, а також ситуацій криміногенного характеру.

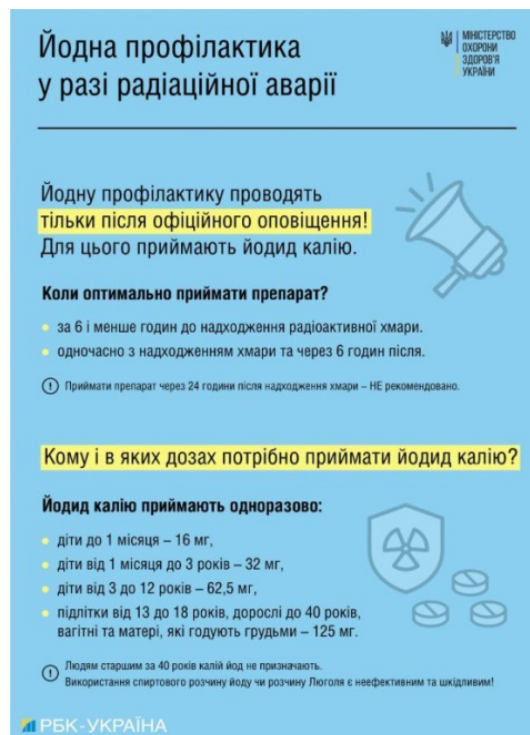

Рис. 2. Як проводити йодну профілактику в разі радіаційної небезпеки

На запропонованій інфографіці фахівці Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) України роз'яснюють, які препарати, коли, упродовж якого часу та в якому дозуванні потрібно вживати в разі радіаційної аварії (див. рис. 2). Як не прикро, але в подібних обставинах навіть самі дорослі почуваються розгубленими, невпевненими в собі, адже ці обставини вимагають і знань, і вмінь передбачити, врятувати, допомогти. Видатний український учений і педагог В. Сухомлинський у праці «Народження громадянина» у зв'язку з цим писав: «Гуманність, чуйність до людини, готовність прийти їй на допомогу – ці елементарні риси людяності, порядності мають стати надбанням, особистим моральним багатством кожного вихованця» (Сухомлинський, 1977).

Контент абетки виживання базується на ретельно зібраній інфографіці, яку містять офіційні джерела, а саме:

- Урядовий портал;
- портали, вебсайти міністерств України (МОН, МОЗ, МВС, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій та ін.), ДСНС України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Центру громадського здоров'я;
- офіційний портал Києва, вебсайти Рівненської, Івано-Франківської обласних державних адміністрацій, інших місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- інфоресурси Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності тощо.

Щодо пошуку інфографіки на окремих

інтернет-ресурсах, то наведемо лише два приклади: перший – до липня 2022 р. на порталі МВС України (<https://mvs.gov.ua/>) у рубриці «Пресцентр» був у вільному доступі розділ «Інфографіка» (з останнім оновленням 20 жовтня 2021 р.); другий – щоб скористатися інфографікою з питань безпеки вебсайту Рівненської обласної державної адміністрації (<https://www.rv.gov.ua/>), необхідно спочатку відкрити рубрику «Тероборона» (<https://www.rv.gov.ua/teroborona>), а потім відповідні розділи – «Рекомендації під час воєнного стану», «Поради медиків», «Екологічна безпека».

Нами запропоновано матеріали, розроблені з урахуванням чинного законодавства, зокрема Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепції безпеки закладів освіти (2023), досвіду ЮНІСЕФ, кращих навчальних практик у закладах освіти і навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Рівненської, Вінницької, Закарпатської, інших областей, а також міста Києва. Означений освітній інструмент допоможе ідентифікувати тип ситуацій, оцінити рівень ризику, спрогнозувати наслідки, визначити безпекові дії (поведінку під час повітряної тривоги, правила пересування до укриття та перебування в ньому, поводження з вибухонебезпечними предметами тощо).

Дитиноцентризм пронизав увесь зміст інфографіки (див. рис. 3), яка відзначається конкретністю й оригінальністю відповідної ідеї, оптимальністю, лаконічністю, чіткістю та виразністю формулювань. Для управління абетка безпеки – це своєрідний орієнтир для глибшого розуміння, що набагато дешевше передбачати і готуватися до небезпеки заздалегідь. «Культура попередження» вчить не лише брати небезпеку до уваги, а й завчасно готуватися до неї.

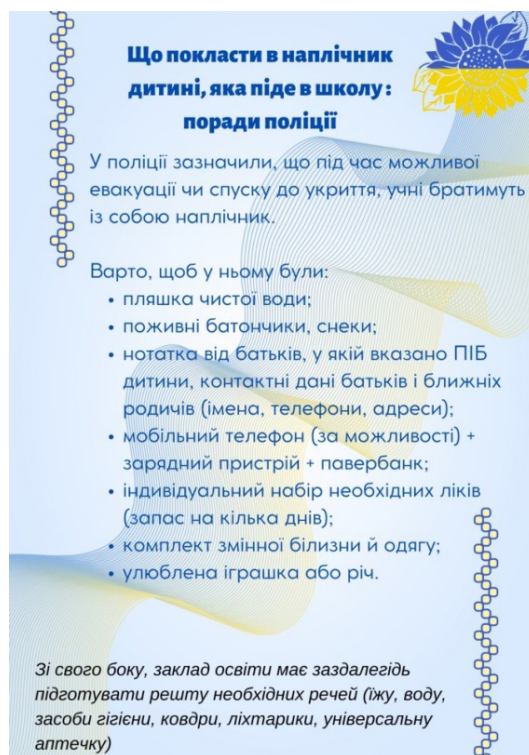

Рис. 3. Як зібрати наплічник учня / учениці у разі можливої евакуації

Для проведення уроків безпеки та тематичних безпекових заходів у пригоді стануть також посібники «Професії, що оберігають та рятують», «Досліджуємо воду і водний світ», «Цифрові й «айтішні» професії», розроблені в межах експерименту всеукраїнського рівня «Професійна орієнтація у новій українській школі» (наказ МОН України від 10.08.2021 № 901 «Про проведення експерименту за темою «Професійна орієнтація у новій українській школі» на червень 2021 – грудень 2026 років»). Учням запропоновано цікаві вправи, завдання для дослідження світу професій (пожежника (вогнеборця), поліцейського, кінолога, оператора дронів, рятувальника, сапера, водолаза, спеціаліста з кібербезпеки тощо) та своїх можливостей у світі професій, правила безпечної поведінки від фахівців, лайфхаки щодо порятунку життя. Означені посібники можна використовувати за темами, які стосуються екстрених ситуацій, безпеки, кіберзахисту та розвитку умінь і ставлень через активне навчання. Електронні версії рекомендованих для учнів і вчителів навчально-методичних матеріалів доступні за покликанням: <https://kariera.in.ua/uk/courses/?tags=371>.

Дія правового режиму надзвичайного / воєнного стану – це виклик не лише для країни, а й для учасників освітнього процесу, для всіх, хто бере участь у формуванні компетентностей безпеки (екологічної, соціальних, здоров'язбережувальних тощо). Організація навчання вимагає від усієї системи органів влади безпрецедентних заходів для створення безпечного і сприятливого освітнього середовища під час війни. Тому в Департаменті комунікації МВС України розробили унікальний довідник для учнів закладів загальної середньої освіти – «Абетку з безпеки школяра середньої школи» (2022). У виданні представлена вся важлива інформація, що допоможе дітям, батькам і вчителям уберегти власне здоров'я та життя. Запропоновані рекомендації, які спонукають не хестувати своєю безпекою та бути свідомими, стосуються таких ключових тем воєнного часу:

- що робити під час повітряної тривоги;
- роз'яснення з приводу небезпеки мін, бомб, гранат, снарядів;
- рекомендації, як діяти під час хімічної атаки або ядерного забруднення;
- правила дорожнього руху;
- пожежна безпека;
- як не стати жертвою насильства;
- булінг та безпека в інтернеті;
- перша домедична допомога.

Висновки. Отже, розглянуті інструменти формування основ безпеки життєдіяльності відзначаються багатоаспектністю, потенційністю, адаптивністю і прогностичністю щодо організації якісної превентивної освіти, спрямованої на формування компетентностей безпеки, ефективне попередження та протидію негативним безпековим явищам на рівні кожного закладу освіти. Інфографіка, створена зусиллями багатьох досвідчених фахівців, інші навчально-методичні матеріали допоможуть сформувати в учасників освітнього процесу позитивну мотивацію щодо дотримання особистої та колективної безпеки, скоригувати їхню поведінку, зорієнтувати на безпечний спосіб життя. Дбаймо

про свою безпеку! Зробімо цей світ безпечним разом!

Перспективи подальших досліджень з означеної проблеми пов'язуємо з інтеграцією інструментів формування основ безпеки життєдіяльності у навчальний процес через взаємозв'язки змістових ліній та освітніх галузей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 10.02.2023 № 135. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88557/ (дата звернення: 26.04.2023).

Воронцова, Т. В., Пономаренко, В. С., Хомич, О. Л., Лаврентьєва, І. В. (2022). Нова українська школа: формування соціальної і здоров'язбережувальної компетентностей у 5–6 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. Київ: Алатон. 232 с.

Чуткий, С. І., Паньшин, Д. Е., Пістрюга, Т. В. (2023). Навчання населення з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів. Київ: ФОП Братасюк С. О. 55 с.

Юхименко, А. П., Дивак, В. В., Болібрех, Б. В. (2008). Енциклопедія виживання : навч. посіб. / за заг. ред. А. П. Юхименка. Кам'янець-Подільський: Медобори – 2006. 256 с.

Абетка безпеки в закладах освіти: збірка інфографіки. (2022) / уклад. М. О. Люшин. Рівне: РОІППО. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1w10hQ2lKAdYcAhrIjAH1ZTOkJkquevKM?usp=share_link (дата звернення: 10.05.2023).

Сухомлинський, В. О. (1977). Народження громадянина: вибр. твори. Київ: Радянська школа. Т. 3. 670 с.

Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463–ІХ, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 26.04.2023).

Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

Абетка з безпеки школяра середньої школи. (2022). Міністерство внутрішніх справ України: портал. 20 с. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/2/7/5/6/0/02Axi5O4onUvsqwvhQ9ZNC7TRz6L0Qppd13nbXxJ.pdf> (дата звернення: 26.04.2023).

REFERENCES

Deiaki pytannia stvorennia ta funktsionuvannia klasiv bezpeky u zakladykh osvity [Some issues of creating and functioning of security classes in educational institutions]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 10.02.2023 № 135. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88557/ (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainain].

Vorontsova, T. V., Ponomarenko, V. S., Khomych, O. L., Lavrentieva, I. V. (2022). Nova ukrainska shkola: formuvannia sotsialnoi i zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti u 5–6 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnoho pidkhotu [The New Ukrainian School: the formation of social and

health-preserving competencies in the 5th-6th grades of general secondary education institutions based on the competence approach]: navch.-metod. posib. Kyiv : Alaton. 232 s. [in Ukrainain].

Chutkyi, S. I., Panshyn, D. E., Pistriuha, T. V. (2023). Navchannia naseleння z poperedzhennia ryzykiv vid vybukhonebezpechnykh predmetiv [Public training on the prevention of the risks of explosive objects]. Kyiv: FOP Bratysiuk S. O. 55 s. [in Ukrainain].

Yukhymenko, A. P., Dyvak, V. V., Bolibrukh, B. V. (2008). Entsyklopediia vyzhyvannia [Encyclopedia of Survival]: navch. posib. / za zah. red. A. P. Yukhymenka. Kamianets-Podilskyi: Medobory – 2006. 256 s. [in Ukrainain].

Abetka bezpeky v zakladakh osvity Encyclopedia of Survival [Alphabet of safety in educational institutions]: zbirka infografiky. (2022) / uklad. M. O. Liushyn. Rivne: ROIPPO. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1w10hQ2lKAdYcAhrLjAH1ZTOkKjquevkM?usp=share_link (data zvernennia: 10.05.2023). [in Ukrainain].

Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Narodzhennia hromadianyna [Citizen birth]: vybr. tvory. Kyiv : Radianska shkola. T. 3. 670 s. [in Ukrainain].

Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [On complete general secondary education]: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 № 463–IX, zi zminamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainain].

Pro skhvalennia Kontseptsii bezpeky zakladiv osvity [On the approval of the Safety Concept of educational institutions]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.04.2023 № 301-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text> (data zvernennia: 27.04.2023). [in Ukrainain].

Abetka z bezpeky shkoliara serednoi shkoly [High school pupil safety alphabet]. (2022). Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy: portal. 20 s. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/2/7/5/6/0/02Axi5O4onUvswqvhQ9ZNC7TRz6L0Qppd13nbXxJ.pdf> (data zvernennia: 26.04.2023). [in Ukrainain].

Дата надходження до редакції: 11.05.2023